HOOFDSTUK 11

Conjunctuur, inflatie en economisch beleid

Economie · havo 5

IN DIT HOOFDSTUK LEER JE:

Indicatoren, capaciteit en conjunctuur

Inflatie, deflatie en inkomen

Automatische stabilisatoren

Hoofdstukoverzicht

Centraal examen · I1, I2, A1, A2, A3, A4

De economie kan op korte termijn meer of minder produceren dan haar duurzame mogelijkheden. Je combineert conjunctuurindicatoren, verklaart veranderingen in koopkracht en onderzoekt begrotings- en rentebeleid. Maak steeds onderscheid tussen een beleidsdoel, een mogelijke gevolgketen en de grenzen van het instrument. Alle landen en numerieke beleidsgegevens zijn fictief. De beschrijving van de ECB-doelstelling is gebaseerd op de officiële strategie van 2025 en is geen rentevoorspelling.

In dit hoofdstuk leer je:

11.1 Indicatoren, capaciteit en conjunctuur

Ik kan conjunctuursituaties met meerdere indicatoren herkennen en korte-termijnreacties door starre lonen en prijzen verklaren.

11.2 Inflatie, deflatie en inkomen

Ik kan inflatie van prijsniveau onderscheiden en gevolgen voor koopkracht, schuld en bestedingen verklaren.

11.3 Automatische stabilisatoren

Ik kan begrotingsveranderingen zonder nieuw beleid berekenen en uitleggen hoe belasting en uitkeringen de conjunctuur dempen.

11.4 Bewust begrotingsbeleid en grenzen

Ik kan anticyclisch en procyclisch beleid onderscheiden, directe begrotingseffecten berekenen en beleidsgrenzen toelichten.

11.5 Rentebeleid en de doorwerking

Ik kan het rente-instrument via sparen, lenen en investeren aan inflatie/deflatie koppelen en relevante beperkingen toelichten.

Bron EC11-A · De conjunctuur van Dalven

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) Dalven is een fictieve economie. De productiecapaciteit bedraagt in alle vier kwartalen € 100 miljard per kwartaal, gemeten tegen dezelfde vaste prijzen. De actuele reële productie staat in de tabel. In het kwartaal direct vóór kwartaal 1 bedroeg die productie ook € 100 miljard. Vertrouwen wordt met een eigen index gemeten: hoger betekent meer vertrouwen. De tabelcijfers zijn oefengegevens, geen officiële statistieken.

(2) In kwartaal 1 en 2 verminderen huishoudens hun aankopen, stellen bedrijven nieuwe machines uit en dalen exportorders. Bedrijven gebruiken daardoor minder capaciteit en verlengen sommige tijdelijke arbeidscontracten niet. In kwartaal 3 herstelt de vraag; in kwartaal 4 willen afnemers meer kopen dan bij normale duurzame inzet geproduceerd kan worden. Sommige bedrijven werken tijdelijk over en levertijden nemen toe.

(3) Veel lonen liggen voor een contractperiode vast. Bedrijven veranderen ook niet na elke vraagverandering hun prijslijst: zij wachten af en willen bestaande klanten niet verliezen. Productie en werkgelegenheid kunnen daarom op korte termijn eerder reageren dan lonen en prijzen.

Dalven per kwartaal (fictieve gegevens)

Indicator	Kwartaal 1	Kwartaal 2	Kwartaal 3	Kwartaal 4
Reëel bbp (€ miljard)	98.5	98	99.2	101
Consumentenvertrouwen (index)	92	88	94	105
Investeringen (index)	96	93	96	105
Export (index)	98	96	99	104
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	5.2	5.8	5.6	4.9
Inflatie (% t.o.v. jaar eerder)	1.8	1.2	1.5	2.4

Bron EC11-B · Prijzen, koopkracht en uitstel

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) In de fictieve economie Merel luiden de prijsindexcijfers voor een vaste goederenmand: jaar 1 = 100, jaar 2 = 104, jaar 3 = 106 en jaar 4 = 105. Een andere economie ziet de jaarlijkse inflatie dalen van 5% naar 2%; dit zegt iets anders dan een daling van het prijsniveau.

(2) Huishouden Eno houdt in een afzonderlijke periode een nominaal maandinkomen van € 2.400. Het prijsniveau stijgt in die periode met 8%. Gebruik voor een exacte koopkrachtvergelijking de prijsfactor 1,08. Een huishouden met hetzelfde inkomen in geld kan bij hogere prijzen minder van dezelfde goederenmand kopen.

(3) In Merel verwachten sommige huishoudens dat prijzen van duurzame goederen verder zullen dalen. Zij wachten met aankopen. Bedrijven krijgen daardoor minder orders en overwegen personeel te verminderen. Tegelijk blijft een eerder afgesproken nominale schuld van € 10.000 bestaan: de schuldsom verandert door deflatie niet vanzelf.

(4) In een afzonderlijke gebeurtenis maakt een energieverstoring productie plots duurder. Productprijzen stijgen terwijl bedrijven productie verminderen. Deze inflatie ontstaat mede aan de aanbodzijde; de economie heeft dus niet bij elke inflatiestijging overbesteding.

Bron EC11-C · Een begroting beweegt mee

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) De regering van Dalven verandert in de eerste twee kolommen geen belastingtarieven of uitkeringsvoorwaarden. De economische situatie verandert wel. De tabel bevat alle inkomsten en uitgaven die je voor het begrotingssaldo moet gebruiken. Andere overheidsuitgaven blijven € 130 miljard. Begrotingssaldo = inkomsten minus uitgaven; een negatief saldo is een tekort.

(2) In een afzonderlijke vereenvoudigde belastingregeling ontvangt werknemer Ravi bij een bruto jaarinkomen van € 40.000 een belastingaanslag van € 8.000. Bij een lager bruto inkomen van € 32.000 bedraagt de aanslag € 4.800. Er zijn in deze vergelijking geen andere heffingen of inkomensoverdrachten. De gemiddelde belastingdruk daalt wanneer het inkomen daalt.

(3) Een adviesgroep wil bij een terugval onmiddellijk evenveel bezuinigen als het tekort stijgt. Een andere adviesgroep wijst erop dat belastingen en werkloosheidsuitkeringen de terugval van het besteedbare inkomen al gedeeltelijk dempen. Deze automatische reactie vergt geen nieuw besluit, maar heft de economische terugval niet volledig op.

Overheidsbegroting zonder nieuw beleid (€ miljard per jaar)

Post	Hogere economische activiteit	Lagere economische activiteit
Belastinginkomsten	145	128
Werkloosheidsuitkeringen	7	15
Andere uitgaven	130	130

Bron EC11-D · Bijsturen met begrotingsbeleid

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) Dalven bevindt zich in de situatie met lagere economische activiteit uit EC11-C. De overheid overweegt boven op de bestaande begroting € 6 miljard extra onderhoudsopdrachten te geven en belastingen met € 2 miljard te verlagen. Voor de gevraagde eerste begrotingsberekening neem je aan dat alle andere inkomsten en uitgaven gelijk blijven. Deze rekensom is een eerste direct effect; zij is geen voorspelling van het latere bbp of de uiteindelijke belastingopbrengst.

(2) Een deel van de huishoudens gebruikt extra besteedbaar inkomen om bestaande schulden af te lossen. Een deel van de nieuwe vraag komt terecht bij buitenlandse aanbieders. Het onderhoud vraagt planning en kan pas over negen maanden beginnen. Intussen kan de conjunctuur veranderd zijn.

(3) Voor een afzonderlijke rekencasus geldt een fictieve begrotingsvoorwaarde: tekort maximaal 3% van het bbp en schuld maximaal 60% van het bbp. Dit is uitsluitend een opgegeven toetsvoorwaarde, geen samenvatting van actuele Europese begrotingswetgeving. De jaarproductie bedraagt € 500 miljard, het tekort € 18 miljard en de schuld € 290 miljard. De schuld is een voorraad; het tekort is een stroom per jaar.

Bron EC11-E · Een centrale bank verandert de rente

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) Een fictieve centrale bank verlaagt de beleidsrente van 4,5% naar 3,5%. Veronderstel eerst dat commerciële banken dit doorgeven in lagere krediet- en spaarrentes. Huishoudens vergelijken consumptie nu met sparen voor later; bedrijven vergelijken verwachte opbrengsten van investeringen met financieringskosten. Het gaat hier om economische kanalen, niet om advies aan een werkelijk huishouden.

(2) In een tweede situatie blijft een deel van de commerciële kredietrentes hoog doordat banken meer risico op wanbetaling zien. Sommige bedrijven hebben weinig vertrouwen in toekomstige afzet en willen ook bij lagere rente niet investeren. Huishoudens met een vaste kredietrente merken de wijziging niet onmiddellijk. De beleidsrente is dus niet gelijk aan iedere rente die iemand betaalt.

(3) De ECB beschreef in haar officiële strategie van 2025 een symmetrische inflatiedoelstelling van 2% op middellange termijn: aanhoudende afwijkingen naar boven en naar beneden zijn ongewenst. Beleidsrentes zijn het belangrijkste instrument. Het effect op bestedingen en prijzen werkt met vertraging en hangt af van de oorzaak en duur van de afwijking. Deze alinea beschrijft het strategische kader; de rentegetallen hierboven zijn verzonnen.

(4) In een economie met zwakke vraag kunnen renteverlagingen krediet en bestedingen stimuleren, maar zeer lage rentes laten minder ruimte om verder te verlagen. Bij een energieverstoring kan een renteverhoging vraag en prijsdruk afremmen, maar zij produceert geen extra energie en kan werkgelegenheid verder drukken.

Wat weet je nog?

Haal de basis op. Noteer je antwoord in een schrift of in het digitale oefenboek. De verwijzing bij de vraag vertelt welke tekst je nodig hebt.

V1 Ligt de productie van Dalven in kwartaal 2 boven of onder de gegeven capaciteit? Bereken het verschil in miljarden euro's.

Bron: EC11-A · 1 punten

V2 Bereken de procentuele prijsstijging tussen jaar 1 en jaar 2 van Merel.

Bron: EC11-B · 1 punten

V3 Is € 128 miljard belastingopbrengst een inkomstenpost of een uitgavenpost van de overheid?

Bron: EC11-C · 1 punten

V4 Bereken de totale overheidsuitgaven bij lagere economische activiteit.

Bron: EC11-C · 1 punten

V5 Wat is het verschil tussen de jaarlijkse begrotingsstroom "tekort" en de schuldvoorraad?

Bron: EC11-D · 1 punten

V6 Daalt de fictieve beleidsrente met 1 procent of met 1 procentpunt?

Bron: EC11-E · 1 punten

11.1 Indicatoren, capaciteit en conjunctuur

Leerdoel

Ik kan conjunctuursituaties met meerdere indicatoren herkennen en korte-termijnreacties door starre lonen en prijzen verklaren.

Theorie

Indicatoren, capaciteit en conjunctuur

Conjunctuur betreft schommelingen van economische activiteit op korte termijn rond de ontwikkeling van het productiepotentieel. Het bbp, consumptie, investeringen en export geven informatie over feitelijke activiteit. Consumenten- en producentenvertrouwen geven informatie over verwachtingen. Werkgelegenheid en werkloosheid geven gevolgen op de arbeidsmarkt weer. Eén indicator is vaak onvoldoende: vertrouwen kan veranderen vóórdat productie of werkgelegenheid reageert.

Bij onderbesteding is de vraag te gering om de normale productiecapaciteit te benutten: laagconjunctuur gaat doorgaans samen met hogere werkloosheid en afnemende inflatie. Bij overbesteding overtreft de vraag de duurzaam beschikbare mogelijkheden: hoogconjunctuur gaat vaak samen met lage werkloosheid, knelpunten en toenemende inflatie. Een positieve bbp-groei alleen bewijst geen overbesteding; productie kan groeien terwijl zij nog onder het potentieel ligt.

In de syllabuscontext betekent recessie minstens een halfjaar negatieve groei; twee opeenvolgende kwartalen met krimp kunnen dit zichtbaar maken. Vergelijk elk kwartaal met het voorafgaande als de bron dat vraagt. Depressie betekent in deze examenindeling een combinatie van recessie en deflatie. Recessie is dus niet gelijk aan elke laagconjunctuur en lage positieve inflatie is geen deflatie.

Als de opgave capaciteit en productie geeft, kun je een capaciteitsverschil berekenen: (actuele productie − capaciteit) / capaciteit × 100%. Een negatieve uitkomst toont onderbenutting in dat model. Starre lonen en prijzen reageren niet onmiddellijk op vraagveranderingen, bijvoorbeeld door contracten of het uitstellen van prijsaanpassing. Bedrijven passen dan productie, uren en personeel aan. Op langere termijn kunnen prijzen, lonen en capaciteit eveneens veranderen.

Onthoud: Lees groei én niveau; onderbenutting kan ook bestaan tijdens herstel.

Zie Voorbeeld 11.1 (p. 24).

1 Onderbouw dat Dalven in kwartaal 2 laagconjunctuur kent met de capaciteit en twee andere indicatoren.

Bron: EC11-A · 2 punten

Hulp: Combineer een niveau ten opzichte van capaciteit met veranderingen in vraag en arbeidsmarkt.

2 Bereken het procentuele capaciteitsverschil in kwartaal 4. Verklaar met de bron waarom deze situatie op overbesteding wijst.

Bron: EC11-A · 2 punten

Hulp: Neem de capaciteit als noemer. Gebruik daarna de beschrijving van kwartaal 4.

3 Toon met twee vergelijkingen aan dat kwartaal 1 en 2 samen recessie laten zien. Waarom is deze periode volgens de gegevens geen depressie?

Bron: EC11-A · 2 punten

4 Waarom bewijst het herstel van bbp in kwartaal 3 nog niet dat hoogconjunctuur is bereikt? Gebruik het capaciteitsniveau.

Bron: EC11-A · 2 punten

5 Leg uit waarom dalende orders bij vaste nominale lonen eerst tot minder productie en werkgelegenheid kunnen leiden.

Bron: EC11-A · 2 punten

6 Een fictieve toeristenregio ziet het producentenvertrouwen verbeteren, terwijl de huidige werkloosheid nog hoog is. Geef een verklaring die beide gegevens verenigt en noem welke extra indicator je zou raadplegen.

2 punten

11.2 Inflatie, deflatie en inkomen

Leerdoel

Ik kan inflatie van prijsniveau onderscheiden en gevolgen voor koopkracht, schuld en bestedingen verklaren.

Theorie

Inflatie, deflatie en inkomen

Inflatie is een stijging van het algemene prijsniveau; deflatie is een daling ervan. Een daling van het inflatiepercentage terwijl dit positief blijft, betekent dat prijzen minder snel stijgen, niet dat ze dalen. Bereken de verandering van een prijsindex met (nieuw − oud) / oud × 100%. Een daling van één productprijs bewijst geen algemene deflatie; een algemene index weegt meerdere goederen en diensten.

Nominaal inkomen is inkomen in geld. Reëel inkomen drukt uit wat je ermee kunt kopen. Exacte reële veranderingsfactor = nominale inkomensfactor / prijsfactor. Reële verandering in procenten = (die verhouding − 1) × 100%. Bij kleine veranderingen kan nominale groei minus inflatie als benadering dienen; bij grotere veranderingen of een expliciete exacte vraag gebruik je de verhouding. Vermeld welke methode en afronding je toepast.

Bij hoge vraag kan bezetting oplopen en prijsdruk toenemen: vraaginflatie. Hogere kosten, bijvoorbeeld voor energie, kunnen ook prijzen opdrijven terwijl productie juist terugloopt. Geen enkele inflatiestijging bewijst daardoor op zichzelf hoogconjunctuur. Kijk naar de oorzaak, productie, werkloosheid en overige indicatoren. Inflatie kan koopkracht drukken als nominale inkomens niet evenredig meestijgen.

Deflatie kan verwachte aankopen naar later verschuiven: uitstel vermindert huidige vraag, waardoor productie en werkgelegenheid verder onder druk kunnen komen. Bij een vast nominale schuld groeit bovendien de reële last wanneer prijzen en inkomens dalen; de schuld verdwijnt niet door lagere prijzen. Deze keten is mogelijk, geen zekerheid voor ieder huishouden: noodzakelijke aankopen of onverwachte kortingen kunnen anders werken.

Onthoud: Minder inflatie is geen deflatie; koopkracht vraagt een verhouding van inkomens- en prijsfactor.

Zie Voorbeeld 11.2 (p. 25).

1 Bereken de inflatie van Merel in jaar 3 ten opzichte van jaar 2. Rond af op één decimaal.

Bron: EC11-B · 2 punten

Hulp: Het basisjaar van deze vergelijking is jaar 2, ook al is de oorspronkelijke indexbasis jaar 1.

2 Een economie gaat van 5% naar 2% inflatie. Welke uitspraak is juist?

Bron: EC11-B · 1 punten

A. Het algemene prijsniveau daalt met 3%.

B. Het algemene prijsniveau blijft gelijk.

C. Het algemene prijsniveau stijgt nog, maar minder snel.

D. Alle individuele productprijzen stijgen precies 2%.

Hulp: Bekijk of het nieuwe inflatiepercentage positief of negatief is.

3 Bereken Eno's koopkracht na de prijsstijging, uitgedrukt in euro's van vóór de stijging, en de procentuele verandering. Rond bedragen af op centen en procenten op één decimaal.

Bron: EC11-B · 3 punten

4 Toon aan dat jaar 4 van Merel deflatie heeft. Rond af op twee decimalen.

Bron: EC11-B · 2 punten

5 Werk de mogelijke keten uit van verwachte deflatie via aankoopuitstel naar werkgelegenheid. Noem tevens het effect op een vaste nominale schuld.

Bron: EC11-B · 2 punten

6 Een fictieve broodfabriek krijgt een plotseling hoge energierekening; broodprijzen stijgen en de fabriek produceert minder. Een leerling concludeert dat er zeker overbesteding is. Beoordeel die conclusie.

2 punten

11.3 Automatische stabilisatoren

Leerdoel

Ik kan begrotingsveranderingen zonder nieuw beleid berekenen en uitleggen hoe belasting en uitkeringen de conjunctuur dempen.

Theorie

Automatische stabilisatoren

Het begrotingssaldo is overheidsinkomsten minus overheidsuitgaven. Een positief saldo is een overschot, een negatief saldo een tekort. Bij lagere activiteit zijn belastbare inkomens en verkopen vaak lager, zodat inkomsten dalen. Meer werkloosheid verhoogt de uitgaven aan werkloosheidsuitkeringen. Het saldo kan daardoor verslechteren zonder nieuwe belastingtarieven of nieuwe uitkeringsvoorwaarden.

Een automatische stabilisator reageert via bestaande regels op de conjunctuur en remt de schommeling. Een progressief belastingstelsel kan bij een inkomensdaling de gemiddelde belastingdruk verlagen: het netto inkomen daalt minder sterk dan het bruto inkomen. Werkloosheidsuitkeringen beperken het verlies aan besteedbaar inkomen bij baanverlies. Daardoor dalen consumptie en totale vraag minder dan zonder deze regelingen.

Bij hogere activiteit werkt het mechanisme omgekeerd: stijgende belastingontvangsten en minder uitkeringen onttrekken een deel van extra inkomen aan bestedingen en verbeteren het begrotingssaldo. De economie stabiliseert gedeeltelijk; niet iedere inkomensdaling wordt gecompenseerd. Niet iedere belastingregeling werkt even sterk, en niet elke extra overheidsuitgave is automatisch.

Een bezuiniging die het conjuncturele tekort onmiddellijk wegwerkt, kan de stabilisatie afzwakken: minder overheidsvraag of lagere uitkeringen verkleint de bestedingen tijdens de terugval verder. Dit is een economische gevolgketen; een beleidsafweging kan daarnaast rekening houden met financiering en schuld. Onderscheid het automatische eerste effect van later bewust beleid en van mogelijke gedragseffecten.

Onthoud: Een verslechterend saldo kan zonder besluit ontstaan en tegelijk de vraag ondersteunen.

Zie Voorbeeld 11.3 (p. 26).

1 Bereken het begrotingssaldo van Dalven bij hogere en bij lagere activiteit. Geef aan of het overschotten of tekorten zijn.

Bron: EC11-C · 2 punten

Hulp: Trek álle uitgaven van de inkomsten af en benoem het teken.

2 Verklaar de saldoverandering zonder nieuw beleid via twee posten en bereken de totale verslechtering.

Bron: EC11-C · 2 punten

Hulp: Een inkomstenval en een uitgavenstijging maken het saldo allebei lager.

3 Bereken Ravi's netto inkomen in beide situaties en de procentuele daling. Vergelijk met de bruto daling van 20%.

Bron: EC11-C · 2 punten

4 Bereken de gemiddelde belastingdruk bij Ravi in beide situaties en leg uit waarom het patroon stabiliserend kan zijn.

Bron: EC11-C · 2 punten

5 Waarom kan méér uitgeven aan werkloosheidsuitkeringen tegelijk een slechter begrotingssaldo en een stabielere consumptie betekenen?

Bron: EC11-C · 2 punten

6 Een fictieve gemeente verlaagt iedere recessie de steun aan werkloze huishoudens om haar begroting direct te sluiten. Leg uit welk automatisch stabiliserend kanaal hierdoor wordt verzwakt en welke bestedingsreactie kan volgen.

2 punten

11.4 Bewust begrotingsbeleid en grenzen

Leerdoel

Ik kan anticyclisch en procyclisch beleid onderscheiden, directe begrotingseffecten berekenen en beleidsgrenzen toelichten.

Theorie

Bewust begrotingsbeleid en grenzen

Anticyclisch begrotingsbeleid probeert de conjunctuur te dempen. Bij laagconjunctuur kan de overheid haar bestedingen verhogen of belastingen verlagen; bij hoogconjunctuur kan zij bestedingen afremmen of belastingen verhogen. Het directe kanaal is grotere of kleinere totale vraag, gevolgd door productie, werkgelegenheid, inkomen en prijsdruk. De richting hangt af van de beginsituatie en eventuele capaciteitsknelpunten.

Procyclisch beleid versterkt de schommeling, bijvoorbeeld tijdens een terugval bezuinigen of tijdens overbesteding de vraag extra stimuleren. Dezelfde maatregel kan in een andere conjunctuurfase anders worden ingedeeld. Noem daarom de fase én de richting van de vraagreactie. Een bewust besloten maatregel is iets anders dan de automatische reactie van bestaande belastingen en uitkeringen.

Begrotingsbeleid heeft grenzen. Extra besteedbaar inkomen kan deels gespaard, gebruikt voor schuldaflossing of besteed aan import worden, waardoor de binnenlandse vraag minder stijgt. Besluitvorming en uitvoering kosten tijd; bij uitvoering kan de conjunctuur al anders zijn. Tekorten kunnen de schuld vergroten en financiering kan duurder worden. Welke grens relevant is, moet uit de bron of de gekozen vooronderstellingen blijken.

Bereken een tekort- of schuldpercentage met het bbp van dezelfde periode: tekort / bbp × 100% respectievelijk schuld / bbp × 100%. Het tekort is een stroom per periode; schuld is een voorraad op een moment. Een opgave kan een grens als voorwaarde geven, maar een numerieke oefengrens beschrijft niet automatisch actuele begrotingswetgeving. Zonder expliciet model kun je uit extra uitgaven geen exact nieuw bbp afleiden.

Onthoud: Koppel beleid aan de conjunctuurfase; het directe begrotingseffect is geen exacte bbp-voorspelling.

Zie Voorbeeld 11.4 (p. 27).

1 Waarom zijn Dalvens onderhoudsopdrachten en belastingverlaging in deze beginsituatie anticyclisch? Werk beide vraagkanalen uit.

Bron: EC11-C, EC11-D · 2 punten

Hulp: Kijk eerst naar de fase. Benoem daarna voor iedere maatregel wiens bestedingen kunnen veranderen.

2 Bereken het nieuwe eerste begrotingssaldo na € 6 miljard extra onderhoud en € 2 miljard belastingverlaging, zonder verdere gedragseffecten.

Bron: EC11-C, EC11-D · 2 punten

Hulp: Gebruik uitsluitend het directe effect; beide maatregelen maken het saldo lager.

3 Leg uit waarom sparen/schuldaflossing en import de binnenlandse stimulans kleiner kunnen maken.

Bron: EC11-D · 2 punten

4 Bereken de tekort- en schuldpercentages in de afzonderlijke begrotingscasus. Toets ze uitsluitend aan de opgegeven voorwaarden.

Bron: EC11-D · 2 punten

5 Waarom kan negen maanden uitvoeringsvertraging de onderhoudsmaatregel minder geschikt maken als kortetermijnstimulans? Noem hoe de maatregel zelfs procyclisch kan uitpakken.

Bron: EC11-D · 2 punten

6 Een fictieve overheid verhoogt belastingen wanneer bedrijven al boven normale capaciteit werken. Beschrijf een mogelijke keten naar inflatie en noem één nadeel voor een betrokken groep.

2 punten

11.5 Rentebeleid en de doorwerking

Leerdoel

Ik kan het rente-instrument via sparen, lenen en investeren aan inflatie/deflatie koppelen en relevante beperkingen toelichten.

Theorie

Rentebeleid en de doorwerking

Een centrale bank beïnvloedt financiële condities met beleidsrentes. Die werken via banken en financiële markten door naar spaarrentes en kredietrentes; de doorwerking is niet één op één voor ieder contract. Lagere kredietrentes maken sommige investeringen en consumptieve leningen goedkoper. Een lagere spaarrente verkleint de vergoeding voor consumptie uitstellen. Daardoor kunnen huidige bestedingen toenemen. Beschrijf dit als economisch kanaal, geen garantie dat iedereen gaat lenen.

Meer bestedingen kunnen bij onderbenutting productie en werkgelegenheid ondersteunen en deflatiedruk verminderen. Een renteverhoging kan lenen en investeren duurder maken en sparen aantrekkelijker; lagere bestedingsdruk kan de inflatie afremmen. Denk in samenhang: de prijsreactie vergt tijd, en bij volle capaciteit geeft meer vraag eerder knelpunten dan blijvend meer productiepotentieel.

De officiële ECB-strategie van 2025 noemt een symmetrisch doel van 2% inflatie op middellange termijn. Zowel langdurig te lage als te hoge inflatie wijkt van dat doel af. Symmetrie betekent niet dat iedere maand precies 2% haalbaar is of dat elk eurozoneland dezelfde inflatie heeft. Tijdelijke verstoringen en vertraging van monetair beleid maken de aard en duur van een afwijking relevant.

Rentebeleid kent beperkingen. Banken kunnen risico-opslagen verhogen; vaste contracten reageren later; pessimistische bedrijven kunnen ondanks goedkoper krediet investeringen uitstellen. Bij zeer lage rentes is verder verlagen begrensd. Een renteverhoging kan de vraag afremmen maar een fysieke energie- of grondstoffentekort niet direct oplossen. Voor een beleidsoordeel vergelijk je dus oorzaak, verwachte doorwerking, termijn en neveneffecten.

Onthoud: Beleidsrente → bankrentes → keuzes → bestedingen → activiteit en prijsdruk; controleer iedere schakel.

Zie Voorbeeld 11.5 (p. 28).

1 Werk voor de fictieve renteverlaging twee kanalen uit naar hogere bestedingen: één voor een bedrijf en één voor een huishouden.

Bron: EC11-E · 2 punten

Hulp: Vergelijk het rendement van uitstellen met de kosten van nu lenen of investeren.

2 Leg uit hoe de bestedingsstijging bij onderbesteding deflatiedruk kan verminderen.

Bron: EC11-E · 2 punten

Hulp: Verbind bestedingen eerst aan afzet en capaciteit, dan aan de druk op prijzen.

3 Een leerling schrijft: “Het ECB-doel is dat inflatie onder 2% blijft.” Corrigeer dit volgens de gegeven strategie en licht symmetrie toe.

Bron: EC11-E · 2 punten

4 Geef twee verschillende redenen uit EC11-E waarom de beleidsrenteverlaging niet direct tot veel hogere investeringen leidt.

Bron: EC11-E · 2 punten

5 Bij een energieverstoring stijgen prijzen en daalt productie. Geef een argument voor én een economische beperking van renteverhoging.

Bron: EC11-E · 2 punten

6 Een fictieve regio heeft lage inflatie en een centrale bank verlaagt de rente. Banken geven de verlaging door, maar consumenten willen hun schulden afbouwen en bedrijven wachten op orders. Waarom kan de stimulans beperkt blijven?

2 punten

Test jezelf · 11

Test jezelf uitsluitend met de nieuwe bron EC11-T, zonder hints. Richttijd: 45 minuten. Laat berekeningen en causale stappen zien. Gebruik voor koopkracht de exacte verhouding van factoren. De antwoorden staan apart. Dit is een eigen HELDER-toets. De toets telt 20 punten.

Gebruik de antwoorden pas na het maken. Beoordeel open antwoorden met de criteria; een goede formulering kan verschillen van het model.

Bron EC11-T · Nieuwe context: de terugval in Lorin

Fictieve HELDER-oefengegevens · Oorspronkelijke context voor HELDER. Bedragen, personen, instellingen en landen zijn fictief tenzij anders vermeld.

(1) Alle gegevens in deze toetscasus zijn fictief. Lorin heeft per kwartaal een productiecapaciteit van € 80 miljard tegen vaste prijzen. In het voorafgaande kwartaal was de reële productie € 80 miljard; daarna is zij in kwartaal 1 € 79 miljard en in kwartaal 2 € 78,4 miljard. Consumptie, investeringen en exportorders dalen. Werkloosheid stijgt van 4% naar 6%; de jaarlijkse inflatie daalt van 3,2% naar 1,1%, maar blijft positief. Veel nominale lonen liggen nog een jaar vast.

(2) Zonder nieuw beleid dalen jaarlijkse belastinginkomsten van € 92 miljard naar € 84 miljard; werkloosheidsuitkeringen stijgen van € 4 miljard naar € 7 miljard. Overige uitgaven blijven € 85 miljard. Vervolgens besluit de regering in de terugval € 3 miljard extra aan onderhoud uit te geven. Gebruik bij de eerste begrotingsberekening geen verdere gedragseffecten.

(3) Een fictieve centrale bank verhoogt in een andere periode haar beleidsrente omdat de inflatie langdurig te hoog is. Commerciële banken geven de verhoging door. Sommige huishoudens besteden vervolgens minder en sommige bedrijven stellen investeringen uit. In een aparte koopkrachtvergelijking stijgt een nominaal maandinkomen van € 2.000 naar € 2.060 terwijl de vaste prijsmand 5% duurder wordt.

(4) Een scenario beschrijft dalende prijzen van duurzame goederen en huishoudens die verdere daling verwachten. Zij stellen aankopen uit. Een ander scenario beschrijft stijgende energieprijzen waardoor productie duurder wordt terwijl afzet en werkgelegenheid teruglopen. Houd deze twee scenario’s uit elkaar.

Vragen

1 Onderbouw laagconjunctuur en recessie in Lorin met afzonderlijke gegevens.

Bron: EC11-T · 2 punten

2 Bereken het capaciteitsverschil in kwartaal 2 als percentage van capaciteit. Leg uit welke aanpassing starre nominale lonen op korte termijn waarschijnlijker maken bij minder orders.

Bron: EC11-T · 2 punten

3 Waarom bewijst de daling van inflatie van 3,2% naar 1,1% geen deflatie?

Bron: EC11-T · 2 punten

4 Bereken de exacte procentuele koopkrachtverandering bij het inkomen van € 2.000 naar € 2.060 en 5% hogere prijzen. Rond af op één decimaal.

Bron: EC11-T · 2 punten

5 Bereken het begrotingssaldo vóór en tijdens de terugval zonder nieuw beleid, en de verslechtering.

Bron: EC11-T · 2 punten

6 Leg uit waarom hogere werkloosheidsuitkeringen een automatische stabilisator kunnen zijn en niet bewijzen dat de regering nieuw stimuleringsbeleid heeft gekozen.

Bron: EC11-T · 2 punten

7 Classificeer de extra onderhoudsuitgave van € 3 miljard en bereken het eerste saldo na dit besluit zonder gedragseffecten.

Bron: EC11-T · 2 punten

8 Geef twee verschillende redenen waarom extra onderhoud niet onmiddellijk precies evenveel binnenlandse productie oplevert als het uitgegeven bedrag.

Bron: EC11-T · 2 punten

9 Werk de keten uit waarmee de renteverhoging in de andere periode inflatie kan afremmen.

Bron: EC11-T · 2 punten

10 Waarom is een renteverhoging geen rechtstreekse oplossing voor het energieprobleem in het laatste scenario? Geef ook de mogelijke nevenwerking op werkgelegenheid.

Bron: EC11-T · 2 punten

Terugkijken op je leerdoelen

Lees elk leerdoel terug. Noteer: zelfstandig gelukt, nog hulp nodig of opnieuw oefenen. Geef steeds een vraagnummer als bewijs.

11.1 - Ik kan conjunctuursituaties met meerdere indicatoren herkennen en korte-termijnreacties door starre lonen en prijzen verklaren.

11.2 - Ik kan inflatie van prijsniveau onderscheiden en gevolgen voor koopkracht, schuld en bestedingen verklaren.

11.3 - Ik kan begrotingsveranderingen zonder nieuw beleid berekenen en uitleggen hoe belasting en uitkeringen de conjunctuur dempen.

11.4 - Ik kan anticyclisch en procyclisch beleid onderscheiden, directe begrotingseffecten berekenen en beleidsgrenzen toelichten.

11.5 - Ik kan het rente-instrument via sparen, lenen en investeren aan inflatie/deflatie koppelen en relevante beperkingen toelichten.

Oefen een classificatie van conjunctuur met minstens twee indicatoren. Controleer of je een groeipercentage en een capaciteitsniveau apart leest.

Herschrijf één beleidsantwoord als keten van instrument via bestedingen en productie naar werkgelegenheid en inflatie. Voeg één relevante beperking toe.

Reken een begrotingssaldo en een koopkrachtverandering opnieuw uit. Controleer het teken van het saldo en het verschil tussen inflatievertraging en prijsdaling.

Voorbeeld 11.1

Beoordeel of Dalven in kwartaal 3 al overbesteding heeft.

Bron: EC11-A

1. Vraag begrijpen

Beoordeel of Dalven in kwartaal 3 al overbesteding heeft.

2. Gegevens selecteren

Productie stijgt van 98 naar 99,2; capaciteit blijft 100, in miljarden euro.

3. Aanpak kiezen

Vergelijk de actuele productie met capaciteit, naast de richting van groei.

4. Uitwerken

99,2 is hoger dan 98, dus herstel. Maar 99,2 < 100: nog 0,8 miljard onder capaciteit.

5. Controleren

Positieve groei is niet hetzelfde als productie boven capaciteit.

Antwoord

Er is herstel maar nog geen overbesteding bij de gegeven capaciteit.

Voorbeeld 11.2

Bereken de exacte koopkrachtverandering van Eno.

Bron: EC11-B

1. Vraag begrijpen

Bereken de exacte koopkrachtverandering van Eno.

2. Gegevens selecteren

Nominaal inkomen blijft € 2.400; prijzen stijgen 8%.

3. Aanpak kiezen

Reële factor = nominale factor / prijsfactor.

4. Uitwerken

(1 / 1,08 − 1) × 100% = −7,407...%, dus −7,4%. In oude koopkracht: 2.400 / 1,08 = € 2.222,22.

5. Controleren

De nominale factor is 1; € 2.400 blijft het inkomen in geld. Rond pas de einduitkomst af.

Antwoord

De koopkracht daalt 7,4%, terwijl het nominale inkomen gelijk blijft.

Voorbeeld 11.3

Verklaar de begrotingsverslechtering zonder nieuw beleid.

Bron: EC11-C

1. Vraag begrijpen

Verklaar de begrotingsverslechtering zonder nieuw beleid.

2. Gegevens selecteren

Belastinginkomsten 145 naar 128; uitkeringen 7 naar 15; overige uitgaven gelijk.

3. Aanpak kiezen

Bereken de twee verslechteringen en verbind ze aan conjunctuur.

4. Uitwerken

Inkomsten dalen 17; uitgaven stijgen 8. Samen wordt saldo 25 miljard lager. Lage activiteit en werkloosheid veroorzaken dit onder bestaande regels.

5. Controleren

Beide posten werken in dezelfde saldorichting; dit is geen bewijs van nieuwe tarieven.

Antwoord

Het saldo verslechtert automatisch € 25 miljard door minder inkomsten en meer uitkeringen.

Voorbeeld 11.4

Bereken het eerste saldo van het stimuleringspakket.

Bron: EC11-D

1. Vraag begrijpen

Bereken het eerste saldo van het stimuleringspakket.

2. Gegevens selecteren

Saldo eerst −17; extra uitgaven 6; belastingverlaging 2, in miljarden euro.

3. Aanpak kiezen

Begin bij het saldo en trek beide directe saldoverslechteringen af.

4. Uitwerken

−17 − 6 − 2 = −25. Het tekort wordt € 25 miljard.

5. Controleren

Geen latere belastingopbrengst of exact nieuw bbp toevoegen: die is niet gegeven.

Antwoord

Het eerste saldo is −€ 25 miljard, zonder verdere gedragseffecten.

Voorbeeld 11.5

Verklaar waarom lagere beleidsrente niet zeker meer bedrijfsinvesteringen geeft.

Bron: EC11-E

1. Vraag begrijpen

Verklaar waarom lagere beleidsrente niet zeker meer bedrijfsinvesteringen geeft.

2. Gegevens selecteren

Een bank ziet meer wanbetalingsrisico; bedrijven verwachten weinig afzet.

3. Aanpak kiezen

Controleer zowel doorwerking naar kredietrente als reactie van de kredietvrager.

4. Uitwerken

Hogere risico-opslag kan de kredietrente hoog houden. Zelfs bij lagere rente kan geringe verwachte afzet een project onaantrekkelijk maken.

5. Controleren

Maak onderscheid tussen financieringskosten en verwachte opbrengsten; beide bepalen de keuze.

Antwoord

Risico-opslagen en laag afzetvertrouwen kunnen de investeringsreactie op lagere beleidsrente beperken.

Bronnen en verantwoording

De officiële kaders zijn gecontroleerd op 6 oktober 2026. HELDER volgt voor examenjaar 2027 het geldende programma, niet een toekomstig conceptprogramma.

Economie havo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/vakken/maatschappijvakken/economie-havo

Syllabus economie havo 2027, versie 2, juli 2025

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/syllabus-economie-havo

Examenprogramma economie havo/vwo

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/examenprogramma-economie-vwo-havo

Toegestane hulpmiddelen havo en vwo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/toegestane-hulpmiddelen-havo-vwo-2027

Vakspecifieke informatie economie havo 2027, bijgewerkt 22 september 2026

https://www.examenblad.nl/2027/onderwerpen/vakspecifieke-informatie-economie-havo

Handreiking SE Economie havo/vwo, toegangspagina bijgewerkt 28 augustus 2026

https://www.slo.nl/handreikingen/havo-vwo/tussenpaginas/handreiking-se-economie-havo-vwo/

Handreiking schoolexamen economie havo/vwo (2012), nog gekoppeld op actuele toegangspagina

https://www.slo.nl/publish/pages/2896/handreiking-schoolexamen-economie-havo-vwo2012.pdf

Domein B Schaarste, aanvulling uit 2021, gepubliceerd 2022

https://www.slo.nl/publish/pages/18437/domeinb_schaarste_1.pdf

The ECB's monetary policy strategy statement (2025)

https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/strategy-review/ecb.strategyreview202506_strategy_statement.en.html

CvTE, syllabus Economie havo 2027, versie 2 (juli 2025) · Dekkingskader I1.1–I1.3 en I2.1–I2.4.

ECB, Monetary policy strategy statement (2025) · Verificatie van symmetrische 2%-doelstelling op middellange termijn en grenzen/vertraging van rentebeleid.

De hoofdstukindeling en de oorspronkelijke teksten zijn redactionele keuzes van HELDER. De inhouds-, structuur- en vormgevingscontroles zijn intern uitgevoerd; externe vakdocentbeoordeling en leerlingproeven zijn niet uitgevoerd. Dit is een eerste complete editie, geen onafhankelijke kwaliteitscertificering.